

В. Г. Панченко,
к. і. н., докторант, Маріупольський державний університет

КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ НАСЛІДКІВ САНКЦІЙ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ У ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТРУМЕНТІВ БАГАТОСТОРОННЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ

V. Panchenko,
post PhD at Mariupol State University

CONTROVERSIAL NATURE OF THE EFFECTS OF ECONOMIC SANCTIONS IN THE PROCESS OF EVOLUTION OF MULTILATERAL DIPLOMACY INSTRUMENTS

У статті досліджується модифікація інструментів класичних економічних санкцій в так звані таргетовані або "розумні" і превентивні санкції, що є відповіддю на бажання країни-ініціатора санкцій мінімізувати негативні наслідки їхнього запровадження для свого населення при збереженні максимальних ефектів від вжитого тиску. Доводиться, що результативність впроваджених санкцій напряму залежить від підтримки такого кроку країнами-партнерами або країнами-потужними гравцями, що актуалізує створення нової міжнародної інституції, яка б врегулювала б механізм здійснення санкцій на всіх етапах їхнього застосування і унеможливила б маніпуляції в процедурних та регуляторних питаннях.

The study is focused on modification of the instruments specific to classical economic sanctions into the so called targeted or "reasonable" and preventive sanctions used as a response to the intention of a country initiating the sanctions to minimize their negative effects for its population with the preserved maximal effects from the sanctions pressure. It is demonstrated that the effectiveness of sanctions is conditional on their support by partner countries or countries that are strong actors, which raises the importance of establishing a new international institution that would fix the sanction mechanism at all the phases of sanctions enforcement, and prevent manipulations in procedural and regulatory issues.

Ключові слова: економічні санкції, таргетовані санкції, економічна політика, прихований протекціонізм, світова торгівля

Key words: economic sanctions, targeted sanctions, economic policy, murky protectionism, world trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Причину поступового зниження ефективності економічних санкцій слід шукати в характері сучасної глобалізованої економіки. Світ поступово стає, і багато в чому вже став, єдиним ринком, і відносно домінування американської економіки і економік їхніх політичних союзників у світі слабшає. США і Захід у цілому втратили істотну частку контролю і впливу на світову економіку і торгівлю товарами і послугами, а через те, що історично більшість економічних санкцій реалізували саме вони, то ефективність застосування санкцій в цілому знизилася.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження, проведене Г. Хафбауером, Дж. Скоттом, К.А. Елліотом та Б. Оеггом [4] показало, що країни готові

піти на застосування економічних санкцій проти держав, рівних їм по класу, тільки в тому випадку, якщо стоїть питання принципів інтересів національної безпеки перших, але навіть у цьому випадку спостерігається як мінімум десятикратна перевага економік країн-суб'єктів над економіками країн-об'єктів. Якщо перед зовнішньою політикою країни ставляться менш пріоритетні завдання, то, як правило, спостерігається 200-кратна перевага економіки країни-суб'єкта над економікою країни-об'єкта. Якщо ставиться питання про зміну політичного режиму в країні-об'єкті, то економічна перевага країни-суб'єкта може досягати 400 разів [5].

Згідно з всеохоплюючою працею Д.А. Болдвіна щодо економічних методів зовнішньої політики, термін "економічні санкції" може вживатися у трьох значеннях: як використання економічних засобів для того, щоб забезпечити дотримання міжнародного права; як використання економічних методів для досягнення економічних цілей (застосування економічних санкцій в рамках СОТ; прихований

Таблиця 1. Класифікація таргетованих санкцій

Вид таргетованих санкцій	Характеристика
Таргетовані торгові санкції	Направлені на обмеження торгівлі стратегічними товарами, доходи від якої підконтрольні певним особам. Такі санкції в основному стосуються обмеження на експорт та імпорт певних товарів. До таких товарів можна в різних випадках належали енергетичні ресурси, необроблені діаманти, тютюнові вироби, дерева
Авіаційні санкції	С формою транспортних санкцій та направлені на обмеження доступу певних осіб до налагодження міжнародних контактів. В наш час легітимність лідера залежить від його прийняття/визнання світовою спільнотою та можливістю здійснювати офіційні візити. Санкції можуть приймати форму замороження рахунків певних авіакомпаній, неприйняття на посадку особистого літака особи, яка знаходиться під дією санкцій
Ембарго на зброю	Цей окремий тип санкцій є різновидом таргетованих торговельних санкцій. Проте ембарго на зброю вводять по відношенню до всієї країни
Таргетовані фінансові санкції	Направлені на позбавлення таргетованих осіб фінансових ресурсів, що знаходяться під юрисдикцією країни-ініціатора санкцій, або на здійснення фінансових транзакцій з певною валютою. Сюди включають замороження рахунків у іноземних банках та інших економічних ресурсів, що знаходяться за кордоном. У випадку введення фінансових санкцій по відношенню до компанії використовують замороження рахунків та обмеження доступу до кредитних ресурсів. Якщо під санкції потрапляє банк, його можуть відключити від системи СВІФТ
Візові санкції	Вводяться з метою заборони певним особам в'їзду на територію країни, що ввела санкції, щоб обмежити можливість здійснювати офіційні візити, а також певні фінансові операції у разі наявності компаній, власності на території цієї країни

Джерело: Making Targeted Sanctions Effective. Guidelines for the Implementation of UN Policy Options [Electronic resource]. — Uppsala University. — 2003. — Mode of Access: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/173/173853_1final_report_complete.pdf

протекціонізм, що часто призводить до торговельних війн); як використання економічних методів для досягнення зовнішньополітичних цілей [3]. Д. Болдвін поділяє економічні санкції на позитивні та негативні. До позитивних економічних санкцій він включає різні економічні стимули, які були описані у розділі, що стосувався економічних методів зовнішньої політики стимулюючого типу, а також зняття економічних санкцій. Однак така класифікація не отримала широкого вжитку у науковій літературі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Рух у бік лібералізації економічних відносин значно модифікував не лише правила глобального співіснування країн, але й призвів до модифікації так званих інструментів стримування, серед яких чільне місце посідають санкції. Мета статті полягає в дослідженні трансформації інструментів класичних економічних санкцій як відповіді на бажання країни-ініціатора санкцій мінімізувати негативні наслідки їхнього запровадження для свого населення при збереженні максимальних ефектів від вжитого тиску.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оскільки класичні економічні санкції в сучасних умовах швидше призводять до втрати ринку, ніж до досягнення політичних цілей, заради яких вони були введені, країни все частіше вдаються до використання "розумних" або таргетованих санкцій. Таргетовані санкції направлені на імідажеве знищення впливових політичних осіб країни, які відповідають за прийняття стратегічних рішень (політичних лідерів та ключових фігур, які підтримують режим), та нанесення удару по ресурсам, які є важливими для підтримки політичного режиму в економічному плані. Такі санкції включають: замороження рахунків окремих осіб, які мають відношення до політичної кризи, а також рахунків компаній, які беруть участь у спонсорванні тероризму або торгівлі наркотиками або є підконтрольними репресивним режимам; ураження сировинного сектору економіки сировинно залежних країн; заборону на поставку товарів подвійного призначення, зброї, високотехнологічних товарів. Таргетовані санкції набули поширення не тільки у зв'язку із глобалізацією світової економіки, а і через все більш зростаючу тривогу світової спільноти стосовно гуманітарних та етичних аспектів економічних санкцій.

За концепцією санкцій стоїть ідея заподіяння народу країни-об'єкта санкцій якомога більших страждань з тим, щоб народ вплинув на свій уряд. Громадяни іноземної держави, за таких обставин, використовуються як засіб до-

сягнення зовнішньополітичних цілей держави, що оголошує санкції. З іншого боку, економічні санкції здебільшого запроваджуються проти авторитарних режимів, на які не має жодного впливу просте населення, яке і страждає від санкцій.

Покажемо у цьому плані є досвід реалізації економічних санкцій проти Іраку. Згідно з даними ЮНІСЕФ, введення економічних санкцій проти Іраку, зокрема, призвело до збільшення смертності серед дітей молодше 5 років більш ніж в два рази, і в загальній складності спричинило смерть більше 500 тисяч дітей в період між 1991 і 1998 роками від недоїдання, нестачі медикаментів, чистої води тощо [2].

Таргетовані санкції стали віднедавна ключовим інструментом багатосторонньої дипломатії. Вони є результатом академічної та дипломатичної дискусії, ініціатором якої була Швейцарія. Спочатку дискусія фокусувалася на фінансових санкціях та отримала назву "Інтерлакенський процес" (Interlaken Process). Естафету розвитку дискусії з приводу "розумних" санкцій перейняла Німеччина, що вилилось у Бонна-Берлінський процес, який фокусувався на ембарго на зброю та санкції, пов'язані з авіацією, а також обмеження у пересуванні. Ці заходи створили майданчик для взаємодії експертів, представників академічних кіл, дипломатів, практиків та неурядових організацій. Разом вони розробили ряд рекомендацій для Ради Безпеки ООН. Третій етап дискусії вилився у Стокгольмський процес, який фокусується на збільшенні ефективності таргетованих санкцій [4].

Відповідно до висновків Стокгольмської комісії, таргетовані економічні санкції мають такі переваги:

- таргетовані санкції, у разі ефективного використання, приносять менше економічних втрат країнам-ініціаторам;
- їх можна "підлаштовувати" та видозмінювати відповідно до ситуації, що означає більшу маневреність;
- таргетовані санкції, на відміну від всеохоплюючих санкцій, не призводять до негативних ефектів, яких лідери країни-ініціатора хотіли б запобігти для надання санкціям більшої легітимності;
- таргетовані санкції вражають напряду осіб, від яких залежить вирішення проблемного питання;
- таргетовані санкції слугують сигналом для політичних лідерів про готовність світової спільноти протидіяти порушенням міжнародного права.

Стокгольмська комісія виокремлює наступні види таргетованих санкцій: таргетовані торгові санкції, ембарго на зброю, візові санкції, таргетовані фінансові санкції, авіаційні санкції (див. табл. 1).

Таргетовані санкції є одним із різновидів сучасних економічних санкцій. В той же час, міжнародна спільнота продовжує віднаходити більш ефективні варіанти використання економічних санкцій в сучасних умовах. Так як уряди світу наразі потребують нових розробок, кваліфікованих і якісних рекомендацій у сфері застосування економічних санкцій через їхню низьку ефективність, існує кілька ініціатив щодо підвищення ефективності санкцій та розробці нових їхніх форм. У розробці нових ідей беруть участь як науковці, так і політики-практики.

Однією з таких розробок є ініціатива експертів Центру глобального розвитку (Center for Global Development), що базується у США. Пропонується абсолютно новий вид економічних санкцій, а саме превентивні економічні санкції проти контрактів (preemptive contract sanctions). Вони покликані стримати міжнародних кредиторів та міжнародних інвесторів від укладання будь-яких контрактів із режимом, який попав під дію таких санкцій та оголошується нелегітимним або одіозним. Такі санкції вводяться з метою відмежувати нелегітимний режим від фінансових ринків та надати можливість режиму, що прийде йому на заміну у разі успіху санкцій по зміні режиму цієї країни, відмовитися сплачувати по контрактам, які були укладені їхніми попередниками, без загрози втрати репутації на міжнародних фінансових ринках [7].

Основоположною ідеєю превентивних економічних санкцій проти контрактів є проголошення Організацією Об'єднаних Націй, регіональним блоком або ad hoc коаліцією нелегітимним режим, з боку якого виявлені репресії та серйозні порушення прав людини. Це означатиме, що будь-які економічні контракти, укладені після введення таких санкцій, не будуть обов'язковими для виконання наступним урядом. Більш того, ці контракти не матимуть юридичної сили у судах країн, які приєдналися до введення санкцій. Таким чином, кредитор та інвестори не матимуть змоги оскаржити несплату по контрактам в цих судах [4].

Експерти виходили з того, що після усунення репресивного політичного режиму, новий уряд стикається із необхідністю сплачувати борги колишніх лідерів, які часто нарощують всупереч можливостям країни їх сплачувати в подальшому або навіть з метою обійти або полегшити ефект інших видів економічних санкцій, введених проти них (наприклад, торгових або фінансових санкцій).

Традиційно уряди, що приходять до влади після нелегітимних режимів, не відмовляються від даних попередниками зобов'язань, адже їм потрібно отримати репутацію надійного напрямку для інвестицій. Африканський національний конгрес продовжив виплачувати борги в розмірі 23 мільярдів доларів, які накопичилися у південноафриканського режиму апартеїду, побоюючись, що, якщо буде оголошений дефолт, це негативно позначиться на здатності ПАР брати кредити надалі. У 1979 р. нікарагуанські сандіністи вирішили не відмовлятися від виплати боргів уряду президента Анастасіо Сомоси, що грабував країну в 1970-х роках. Причому "не налаштувати проти себе західних капіталістів" їм порадив не хто інший, як сам Фідель Кастро [9].

Економічні санкції проти контрактів можуть дозволити уникнути одіозних боргів ex ante, а це набагато ефективніше, ніж списувати їх ex post facto. Цей вид санкцій обіцяє бути ефективним, якщо вдасться створити коаліцію із США та Великобританії, які є ключовими юридичними та фінансовими центрами [20]. Саме там укладаються та юридично оскаржуються більшість міжнародних контрактів. У превентивних санкцій проти контрактів також є одна додаткова перевага: їх технічно просто ввести. У США

та інших впливових на міжнародній арені західних країн є велика кількість законів, які дозволяють зробити це дуже швидко. Якщо урядів і підприємців з країн, які виступають проти санкцій, не хвилюють питання моралі, то економічна вигода хвилює всіх без виключення. Якщо торговельні санкції змушують компанії розривати чинні контракти, то превентивні санкції проти контрактів просто позбавляють майбутні угоди захисту закону. Якщо провідні світові фінансові центри визнають новий контракт тільки за умови, що новий легітимний режим вирішить його підтвердити, всі угоди стануть вкрай ризикованими з точки зору будь-якої інвестиційної компанії.

Проте, як і інші види економічних санкцій, превентивні санкції проти контрактів все ж будуть більш легітимними та надійними у разі приєднання до них широкої коаліції країн (а не тільки США та Великобританія), а ще краще введення їх в рамках міжнародної організації. У такому разі у кредиторів та інвесторів буде набагато менше стимулів до порушення цих санкцій заради власних фінансових інтересів [19]. Такі санкції можуть покривати і всі фінансові транзакції нелегітимного режиму, або ж тільки певні їхні типи, якщо існує ризик виникнення серйозного гуманітарного ефекту на населення країни.

Однак превентивні санкції проти контрактів можна запроваджувати не у всіх ситуаціях. Очевидно, що оголошення режиму певної країни нелегітимним є дуже серйозним кроком, який здійснюється тільки в крайніх випадках. Також країни, які мають значні природні ресурси, які не потребують укладання довгострокових та великих за обсягом комерційних контрактів (наприклад, такими ресурсами може бути деревина), матимуть змогу збувати ці ресурси та отримувати фінансові надходження, які допомагають підтримувати політичний режим. У таких випадках, якщо нелегальна торгівля є невідконтрольною країнам-ініціаторам економічних санкцій, превентивні санкції проти контрактів будуть неефективними.

Ще одним випадком, коли цей вид економічних санкцій буде неефективним, є така ситуація, коли країни, які вже мають значний рівень кредитної заборгованості та не мають на меті залучати нові фінансові ресурси, вирішують оголосити дефолт по своїм зобов'язанням. У такій ситуації введення санкцій, що мають на меті уникнення новим урядом одіозних боргів, не є адекватним. Проте неправильним буде вважати, що введення економічних санкцій проти контрактів слугуватиме стимулом для режимів-об'єктів щодо оголошення дефолту. Також немає підстав стверджувати, що такі санкції призведуть до зростання вартості кредитів для країн, що знаходяться під санкціями. Вони передбачають, що наступний уряд все рівно буде зобов'язаний сплачувати борги, які були нарощені до оголошення санкцій, незважаючи на те, чи прийме режим-об'єкт рішення про оголошення дефолту. Це, у свою чергу, означає, що, попри серйозність кроку щодо оголошення режиму нелегітимним, краще ввести такого роду економічні санкції якомога раніше для зменшення обсягу легітимної заборгованості.

Превентивні економічні санкції проти контрактів швидше покликані підсилити дію вже введених фінансових та торговельних санкцій, а також вирішити проблему підтримки країни-об'єкта санкцій її союзниками, які не приєдналися до санкцій. Вони подають сигнал і компаніям країн-членів коаліції по введенню санкцій щодо наслідків їх порушення. Такий вид санкцій спеціально розроблявся та пропонується застосувати щодо Сирії.

Після анексії Криму Російською Федерацією на початку 2014 року та інтервенції на Сході України, ЄС запровадив великий перелік санкційних заходів, включаючи застосуван-

ня індивідуальних обмежень (замороження активів, заборони на поїздки до ЄС) та призупинення позик від ЄБРР, призначених для реалізації інфраструктурних проектів. Питання продовження санкцій щодо Російської Федерації залишається в порядку денному багатьох зустрічей на найвищому рівні, водночас виступаючи таким собі маніпулятивним інструментом для окремих політичних сил, що намагаються здобути виборчі дивіденди.

У липні і вересні 2014 року ЄС разом зі США запровадили ширший набір обмежувальних заходів, серед яких — обмежений доступ до первинних і вторинних ринків капіталу ЄС визначеному переліку російських фінансових інституцій, а також підприємствам, що працюють у секторах енергетики та озброєння; експортні та імпорتنі заборони на торгівлю зброєю; заборона на експорт для товарів подвійного призначення і скорочення доступу Росії до чутливих технологій та послуг, пов'язаних з видобутком нафти. У відповідь РФ бойкотувала імпорту швидкопсувних продуктів і окремих сировинних товарів з країн, що наклали санкції. Згаданий перелік заходів та зустрічних заходів явив серцевину економічних санкцій, адже побічні ефекти від їх застосування проявилися в інших, несуміжних зі згаданими, галузях. Втім, успіх від застосування санкцій залежить від ступеня взаємозалежності країн, які вступили у відносини стримування.

Російська Федерація нині є чутливою до дії зовнішніх чинників, які суттєво впливають на поведінку держави, що пояснюється її залежним станом від зовнішніх ринків збуту, капіталу та джерел технологій. Втім, за різними групами товарів залежність Росії від скорочення доступу до ринків ЄС відрізняється від критичного до поміркованого. Водночас країни ЄС не однаковою мірою відчували на собі наслідки запроваджених санкцій, що пояснюється як спроможністю держав переорієнтуватися на альтернативні ринки, так і ступенем інтегрованості країн в спільні виробничі процеси. У зв'язку з цим не можна лишити поза увагою той факт, що до ініціативи ЄС приєдналися і решта розвинених країн, в числі яких і США, що створює перешкоди для РФ в її прагненні модифікувати зовнішньо-економічні зв'язки.

Витрати Росії через втрату усталених економічних зв'язків на те, щоб обійтися без торгових операцій з уже колишнім торговим партнером, не підлягають однозначному обрахунку чи моделюванню. Побічним ефектом санкцій стає погіршення дипломатичних відносин, що має довгострокові наслідки, які формують запит на нові інструменти економічної дипломатії.

З моменту першого застосування санкцій ЄС, частка імпорту з країн-членів залишається в середньому стабільною (на рівні близько 50% від загального обсягу товарів, що імпортуються). Частка імпорту з Японії і США почала скорочуватися в січні 2014 року і в цілому упродовж двох років залишається стабільною (близько 3%). Проте роль цих двох економік в російській торгівлі суттєво нижча, ніж значення ЄС. Той факт, що частка країн ЄС у російському імпорті лишається стабільною, вказує на мінімальний вплив санкцій на торговельні потоки, а скорочення експорту з ЄС до Росії пояснюється рецесією російської економіки. Таким чином, проблема при оцінці впливу санкцій ЄС полягає в тому, що їх запровадження збіглося у часі з падінням цін на нафту і спадом російської економіки. Економічна вартість санкцій була близька до нуля, принаймні з точки зору скорочення експорту з ЄС.

Таким чином, наслідки запроваджених в 2014 році по відношенню до Росії санкцій можна вважати контроверсійними, адже вони стали поштовхом для розвитку внутрішнього виробництва, а відповідно — і створення нових робочих місць. Подібне відбувалось із Білоруссю. Попри

те, що Євросоюз принципово важко йде на великі санкції по відношенню до третіх держав, рішення щодо посилення політики ЄС щодо Білорусі виявилися надзвичайно жорсткими, вони були прийняті переважною більшістю держав-членів і зберігалися протягом тривалого часу.

У 2003 році в ході формування Європейської політики добросусідства Білорусь ще згадувалася разом з такими країнами як Україна і Молдова в якості партнера в рамках Європейської Політики Добросусідства, проте Білорусь швидко виявилася фактично виключеною з політики добросусідства. Однак у той час, як Європейська Комісія вже обговорювала з Україною перший план дій, в 2004 році Брюссель наклав візові та банківські санкції на білоруських політиків, яких доповідач Ради Європи звинуватила в причетності до зникнення чотирьох представників опозиції.

Фальсифікація президентських виборів у березні 2006 року спричинила за собою розширення цих санкцій на більше коло осіб, який охоплював високопоставлених представників уряду, включаючи самого президента Лукашенка. І, нарешті, в кінці 2006 року ЄС розширив свої санкції рішенням про призупинення торговельних преференцій для товарів з Білорусі. Втім, досвід Білорусі засвідчує, що запроваджені проти неї економічні санкції стали поштовхом до реалізації політики імпортозаміщення і відповідно — структурних перетворень в економіці. Товарами, що підпали під реалізацію білоруської політики імпортозаміщення, стала продукція харчової промисловості; товари легкої промисловості; добрива; продукцію хімії та нафтохімії; вироби з цементу, гіпсу, кераміки і скла, деревини і вироби з неї. Попри вжиті санкції, станом на квітень 2017 року, друге місце у товарообігу Білорусі посідає саме Європейський союз, на частку якого в січні — березні 2017 року припадало більше двадцяти шести відсотків білоруського експорту та п'ята частина імпорту. До числа європейських країн, з якими Білорусь має найбільш розвинені торгово-економічні відносини, відносяться Великобританія, Німеччина, Польща, Литва, Нідерланди та інші.

ВИСНОВКИ

Модифікація інструментів економічних санкцій в так звані таргетовані або "розумні" і превентивні санкції є відповіддю на бажання країни-ініціатора санкцій мінімізувати негативні наслідки їхнього запровадження для свого населення при збереженні максимальних ефектів від вжитого тиску. Втім, практика демонструє, що результативність впроваджених санкцій напружає, що підтримки такого кроку країнами-партнерами або країнами-потужними гравцями, що актуалізує створення нової міжнародної інституції, яка б врегульовувала б механізм здійснення санкцій на всіх етапах їхнього застосування і унеможливила б маніпуляції в процедурних та регулятивних питаннях.

Література:

1. Резнікова Н.В. Економічна експансія в умовах становлення нового каркасу міжкраїнової взаємодії / Н.В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 111. Частина II (у двох частинах). — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. — С. 90—100.
2. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work / R. Pape // International Security. — 1997. — Vol. 22 (2). — P. 90—136.
3. Baldwin D.A. Economic Statecraft / D.A. Baldwin. — Princeton: Princeton University Press, 1985, 1985. — 424 p.

4. Hufbauer G.C. Economic Sanctions Reconsidered / G.C. Hufbauer, J.J. Schott, K.A. Elliott. — Washington, DC.: Peterson Institute for International Economics, 2009. — 248 p.
 5. Daoudi M.S. Economic Sanctions: Ideals and Experience / M.S. Daoudi, M.S. Dajani. — London: Routledge & Kegan Paul, 1983. — 263 p.
 6. Toye R. Lloyd George and Churchill: Rivals for Greatness / R. Toye. — London: Macmillan, 2007. — 356 p.
 7. Братерский М.В. Экономические инструменты внешней политики и политические риски / М.В. Братерский. — М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2010. — 232 с.
 8. Haas R.N. Economic Sanctions and American Diplomacy / R.N. Haas. — N.-Y.: Council on Foreign Relations, 1998. — 236 p.
 9. Leogrande W.M. Making the Economy Scream: US economic sanctions against Sandinista Nicaragua / W.M. Leogrande // Third World Quarterly. — 1996. — Vol. 17 (2). — P. 329—348.
 10. Doxey M.P. International Sanctions in Contemporary Perspective / M.P. Doxey. — N.-Y.: Palgrave Macmillan, 1997. — 151 pp.
 11. Knorr K. The Power of Nations: The Political Economy of International Relations. — N.-Y.: Basic Books, 1975. — 364 pp.
 12. Павленко І.І. Міжнародна торгівля та інвестиції: навч. посібник / І.І. Павленко, О.В. Варниченко, Н.А. Навроцька. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 256 с.
 13. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти: навч. посібник / О.Г. Пуригіна. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 280 с.
 14. Lindsay P. The Ambiguity of Article XXI of GATT [Electronic resource] / P. Lindsay. — Mode of access: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1192&context=dlj>
 15. Генеральна угода з тарифів та торгівлі 1994 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_003
 16. GATT/CP.3/38,9 [Electronic resource] // World Trade Organization. — Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf
 17. Davis L. Sanctions: Neither War nor Peace / L. Davis // Journal of Economic Perspectives. — 2003. — Vol. 17 (2). — P. 187—197.
 18. Drezner D.W. The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations / D.W. Drezner. — Cambridge: Cambridge University Press. — 1999. — 364 p.
 19. Eaton J. Sanctions: Some Simple Analytics / J. Eaton // American Economic Review. — 1999. — Vol. 89 (2). — P. 409—414.
 20. H.R.3364 — Countering America's Adversaries Through Sanctions Act [Electronic resource] // The Congress.gov. — Mode of access: <https://www.congress.gov/115/bills/hr3364/BILLS-115hr3364ih.pdf>
 21. Pigler J. Even Before the 2000 War, We Were Attacking Iraqi Civilians with our Inhumane Economic Sanctions / J. Pigler // Statesman. — 2004. — November, 4. — P. 305—322.
 22. U.S. Congress Passes Final Sanctions Legislation [Electronic resource] // Debevoise and Plimpton. — Mode of access: http://www.debevoise.com/~media/files/insights/publications/2017/07/20170728_us_congress_passes_final_sanctions_legislation.pdf
- References:
1. Reznikova, N.V. (2012), "Economic expansion in the conditions of formation of a new framework of inter-country interaction", *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*: Zbirnyk naukovykh prats' (u dvokh chastynakh), Ch. II, vol. 111, pp. 90—100.
 2. Pape, R. (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work", *International Security*, vol. 22 (2), pp. 90—136.
 3. Baldwin, D.A. (1985), *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, US.
 4. Hufbauer, G.C. (2009), *Economic Sanctions Reconsidered*, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC., US.
 5. Daoudi, M.S. (1983), *Economic Sanctions: Ideals and Experience*, Routledge & Kegan Paul, London, UK.
 6. Toye, R. (2007), *Lloyd George and Churchill: Rivals for Greatness*, Macmillan, London, UK.
 7. Braterskij, M.V. (2010), *Jekonomicheskie instrumenty vneshnej politiki i politicheskie riski* [Economic instruments of foreign policy and political risks], Izdatel'skij dom NIU VShJe, Moskva, Rossiya.
 8. Haas, R.N. (1998), *Economic Sanctions and American Diplomacy*, Council on Foreign Relations, N.-Y., US.
 9. Leogrande, W.M. (1996), "Making the Economy Scream: US economic sanctions against Sandinista Nicaragua", *Third World Quarterly*, vol. 17 (2), pp. 329—348.
 10. Doxey, M.P. (1997), *International Sanctions in Contemporary Perspective*, Palgrave Macmillan, N.-Y., US.
 11. Knorr, K. (1975), *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, Basic Books, N.-Y., US.
 12. Pavlenko, I.I. Varnychenko, O.V. and Navrots'ka, N.A. (2012), *Mizhnarodna torhivlia ta investytsii* [International Trade and Investment], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 13. Puryhina, O.H. (2008), *Mizhnarodni ekonomichni konflikty* [International economic conflicts], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 14. Lindsay, P. (2003), "The Ambiguity of Article XXI of GATT", [Online], available at: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1192&context=dlj> (Accessed 26 July 2017).
 15. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "General Agreement on Tariffs and Trade, 1994", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_003 (Accessed 28 July 2017).
 16. The official site of World Trade Organization, "GATT/CP.3/38,9", available at: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art21_e.pdf (Accessed 28 July 2017).
 17. Davis, L. (2003), "Sanctions: Neither War nor Peace", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, no. 2, pp. 187—197.
 18. Drezner, D.W. (1999), *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
 19. Eaton J. (1999), "Sanctions: Some Simple Analytics", *American Economic Review*, vol. 89, no. 2, pp. 409—414.
 20. The official site of Congress.gov (2017), "H.R.3364 — Countering America's Adversaries Through Sanctions Act", available at: <https://www.congress.gov/115/bills/hr3364/BILLS-115hr3364ih.pdf> (Accessed 29 July 2017).
 21. Pigler, J. (2004), "Even Before the 2000 War, We Were Attacking Iraqi Civilians with our Inhumane Economic Sanctions", *Statesman*, november, no. 4, pp. 305—322.
 22. The official site of Debevoise and Plimpton (2017), "U.S. Congress Passes Final Sanctions Legislation", available at: http://www.debevoise.com/~media/files/insights/publications/2017/07/20170728_us_congress_passes_final_sanctions_legislation.pdf (Accessed 30 July 2017).
- Стаття надійшла до редакції 03.09.2017 р.*